

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ З ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Тетяна Озерова

Подальша реалізація реформи загальної середньої освіти України за цільовими пріоритетами, визначеними в Концепції «Нова українська школа», та нормативно встановленими Законом України «Про освіту» від 05.09.2017 р. і Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти» від 21.02.2018 р. № 87, передбачає розширення практики інклюзивного навчання, створення всіх необхідних умов для успішного залучення дітей з особливими освітніми потребами до освітнього простору. Важливість розвитку інклюзивного навчання визнана на міжнародному рівні, про що свідчить, зокрема, резолюція 48-ї Міжнародної конференції з освіти «Інклюзивна освіта: шлях до майбутнього», що відбулася під егідою ЮНЕСКО (Женева, 2008 р.). У резолюції зазначено: «Все частіше визнається, особливо в Європі, що дітям з особливими потребами краще відвідувати звичайні школи, отримуючи при цьому різноманітні форми спеціальної підтримки» [5, с. 11].

У резолюції констатується, що в більшості країн освітні системи продовжують функціонувати на основі «уявлень» або «вірувань», успадкованих від минулого, або на основі цілого ряду «міфів» (наприклад, про «середнього учня», про «природний» і нормальний характер явища, пов'язаного з незадовільними результатами навчання в школі окремих учнів, або навіть про те, що не школа створена для дитини, а навпаки, і отже, учень повинен так чи інакше пристосуватися до вимог системи). Автори резолюції з розумінням зазначають, що кожен учитель мріє опинитися в цілком однорідному класі, що складається виключно зі здібних учнів, які мають природне бажання вчитися. Але реальна ситуація цілком інша. Труднощі, з якими стикається більшість учнів, є результатом існуючої системи організації

освітнього процесу і застосування в школах негнучких методів викладання. Натомість необхідно реформувати школу і вдосконалити методи викладання для того, щоб позитивно реагувати на різноманіття характеристик учнів, враховуючи те, що індивідуальні відмінності між учнями – це не проблеми, які слід розв'язати, а можливості для збагачення освітнього процесу [5, с. 12-13].

Успішне забезпечення спектру цих можливостей передбачає консолідацію зусиль науковців (від яких очікується теоретико-методологічне обґрунтування організаційно-методичних засад інклюзивного навчання), громадськості (від якої залежить утвердження в суспільстві філософії інклюзії) та працівників закладів освіти, які покликані реалізувати загальні принципи, організаційні підходи та методичні рекомендації щодо забезпечення якісного інклюзивного навчання з урахуванням контингенту учнів, можливостей реалізації інноваційних технологій та інших особливостей.

Прагнення фахівців перевести інклюзивну освіту з рівня експериментальних досліджень на якісно новий рівень – чітко організованої й алгоритмізованої практики, ефективність якої оцінюється за єдиними науково обґрунтованими критеріями і показниками, призвело до видання посібника «Індекс інклюзії: розвиток навчання і спільної діяльності у школах», авторами якого є Т. Бут і М. Ейнскоу з Великобританії. У масиві ключових показників, за якими фахівці пропонують здійснювати моніторинг якості інклюзивного навчання, передбачені показники ефективності педагогічної реабілітації учнів за такими критеріями: використання вчителем форм і методів навчання, які заохочують до участі всіх учнів; планування видів і форм навчальної діяльності з урахуванням особливостей і потреб усіх учнів; активне практикування взаємодопомоги учнів; активне залучення дітей до власного навчання; співпраця фахівців між собою [7, с. 70-80].

Виділені англійськими фахівцями критерії і показники охоплюють найважливіші аспекти педагогічної реабілітації учнів з особливими освітніми

потребами в умовах інклюзивного навчання і можуть використовуватися при розробці змістовного компонента моніторингу цього процесу.

Аналіз наукової літератури і практичного досвіду інклюзивних шкіл свідчить про те, що кожен заклад освіти, який розпочинає діяльність за моделлю інклюзивної освіти, неодмінно стикається з інваріантними проблемами, від вирішення яких залежить успішність інноваційної інклюзивної практики, а саме: адаптація матеріально-технічних умов з урахуванням особливих потреб учнів, створення безбар'єрного середовища; варіатизація та індивідуалізація освітнього процесу відповідно до можливостей учнів з особливими освітніми потребами; забезпечення позитивного психологічного мікроклімату в інклюзивних дитячих колективах; залучення фахівців для надання учням спеціальних освітніх послуг; організація психолого-педагогічного супроводу батьків учнів з особливими освітніми потребами.

В рамках реалізації загальнодержавної реформи за ідеями розбудови Нової української школи практика інклюзивної освіти в Україні виходить на якісно новий рівень, поступово досягає тих стандартів, за якими живуть європейські і північноамериканські країни. Виключна роль інклюзивної освіти у системі національних пріоритетів визначає важливість аналізу актуальних проблем та інноваційного досвіду її організації як на загальнодержавному рівні, так і в кожному регіоні, який відрізняється контингентом дітей з особливими освітніми потребами, організаційними ресурсами, акумульованим досвідом корекційно-реабілітаційної практики, кадровим потенціалом та іншими особливостями. Зокрема, актуальним є аналіз системи інклюзивної освіти в Запорізькій області, яка сьогодні перебуває в епіцентрі уваги вітчизняних фахівців і громадськості у зв'язку з проведенням науково-педагогічного експерименту «Розвиток інклюзивного освітнього середовища у Запорізькій області» (наказ Міністерства освіти і науки України від 15.07.2016 р. № 836 [4]), спрямованого на розробку та апробацію структурно-

організаційної моделі інклюзивної освіти у закладах освіти Запорізької області та її подальшу екстраполяцію на всі регіони України.

Система інклюзивної освіти Запорізького регіону передбачає цілеспрямовану роботу з різноманітними групами учнів з особливими освітніми потребами в рамках єдиного регіонального освітнього середовища. Всі елементи цієї системи взаємодіють з урахуванням принципу наступності та забезпечують рівний доступ усіх учнів до отримання якісної освіти.

Функціонування та розвиток регіонального інклюзивного освітнього середовища передбачають дотримання таких принципів: науковості (розробка теоретико-методологічних основ інклюзивного навчання, програмно-методичного інструментарію, аналіз і моніторинг результатів впровадження інклюзивного навчання); системності (забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами, наступності між рівнями освіти: рання допомога – дошкільна освіта – загальна середня освіта); корекційної спрямованості (організація особистісно орієнтованого освітнього процесу у комплексі з корекційно-розвитковою роботою); індивідуалізації (здійснення особистісно орієнтованого підходу); компетентнісної спрямованості (створення умов для оволодіння дітьми життєвими компетенціями, потрібними для успішного самостійного вирішення життєвих завдань в різних сферах власної життєдіяльності); життєтворчого зростання (надання учню компетентної допомоги у життєвому самовизначенні, розробці життєвої стратегії, індивідуальної програми розвитку і саморозвитку); соціальної відповідальності сім'ї (виховання, навчання і розвиток дитини; створення належних умов для розвитку її природних здібностей); командного підходу (залучення до процесу навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами педагогів, психологів, дефектологів, батьків та інших фахівців); міжвідомчої інтеграції та соціального партнерства (координація дій різних відомств, соціальних інституцій, служб з метою оптимізації процесу освітньої інтеграції дітей з особливими освітніми потребами); принципу

«гроші ходять за дитиною» (передбачає виділення коштів безпосередньо на дитину, а не на заклад, в якому вона виховується).

Коллективними суб'єктами інклюзивного освітнього простору в Запорізькому регіоні виступають: Міністерство освіти і науки України; Департамент освіти і науки Запорізької обласної державної адміністрації; Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України; Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»; заклади вищої освіти Запорізького регіону; Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти; обласний ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти при Запорізькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти; Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія як базовий заклад з проблеми створення реабілітаційного простору в системі освіти Запорізького регіону (розпорядження голови Запорізької обласної державної адміністрації від 05.06.2002 р. № 209); 32 інклюзивно-ресурсних центра Запорізької області; заклади дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної освіти з інклюзивною формою навчання; спеціальні і санаторні школи (школи-інтернати), навчально-реабілітаційні центри; Запорізький обласний і територіальні центри соціальної реабілітації дітей з інвалідністю; обласне відділення Фонду соціального захисту інвалідів; громадські організації УТОГ, УТОС та ін.

Взаємодія зазначених колективних суб'єктів дозволяє забезпечувати закріплене на законодавчому рівні право на доступну та якісну освіту осіб з особливими освітніми потребами; створює підґрунтя для динамічного розвитку практики інклюзивного навчання; забезпечує підготовку та перепідготовку педагогічних працівників, які будуть працювати в інклюзивних класах.

Завдання інклюзивного навчання успішно реалізуються у закладах загальної середньої, дошкільної освіти різних типів Запорізької області. Мережа інклюзивних закладів загальної середньої освіти Запорізької області динамічно розширюється упродовж останніх років. Кількість інклюзивних

закладів дошкільної освіти і дітей в них збільшилась майже у шість разів: з 12 садочків, 15 груп, 45 дітей у 2016 році до 78 садочків, 114 груп, 245 дітей у 2019 році (мал.1). За чотири роки кількість інклюзивних закладів загальної середньої освіти збільшилась у п'ять разів: з 47 шкіл, 78 класів, в яких навчалось 154 дітей до 249 шкіл, 758 класів, 1258 дітей з особливими освітніми потребами.



Якісний аналіз інклюзивної практики в закладах освіти свідчить про суттєві позитивні зрушення. Так, у Гуляйпільській загальноосвітній школі I-III ступенів корекційно-розвиткова робота з учнями проводиться психологом,

логопедом, дефектологом, реабілітологом відповідно до затвердженого директором школи календарно-тематичного планування. Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється за обсягом матеріалу, визначеним індивідуальною навчальною програмою. Також здійснюється психолого-педагогічний супровід сімей, у яких виховуються діти з особливими освітніми потребами, проводяться індивідуальні консультації та тренінги для батьків. Протягом навчального року діти з особливими освітніми потребами залучаються до позакласних та позашкільних заходів з урахуванням їхніх інтересів, нахилів і здібностей [2]. Адміністрація та педагогічний колектив школи розробили і реалізують управлінський проєкт «Впровадження інклюзивного освітнього середовища: вчимося разом (2016-2020 роки)», метою якого є створення та реалізація механізму включення дітей з особливими освітніми потребами в освітній заклад та розробка моделі інклюзивного освітнього середовища [6].

Енергодарський НВК «Загальноосвітній навчальний заклад I ступеня – дошкільний навчальний заклад» № 6 з 2011 р. реалізує місію, що полягає у здійсненні державної політики в системі освіти міста Енергодара щодо забезпечення прав дітей, які потребують корекції фізичного та розумового розвитку на здобуття якісної освіти, інтеграції їх у суспільство шляхом запровадження інклюзивної освіти. У грудні 2015 року педагогічним колективом була успішно завершена експериментальна робота обласного рівня з проблеми «Інклюзивне навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу методом моделювання». Результатом науково-дослідницької роботи стала розробка та реалізація власної моделі інклюзивного закладу. В рамках Всеукраїнського науково-педагогічного експерименту «Розвиток інклюзивного освітнього середовища у Запорізькій області» у школі відкрито 3 інклюзивних класи. Колектив школи презентував акумульований досвід організації інклюзивного навчання на обласній педагогічній виставці «Освіта Запорізького краю – 2017», в номінації

«Інклюзивна освіта Запорізької області: досвід, перспективи, результати», за результатами якої посів I місце [3].

В Балабинському НВК «Школа I-III ступенів – гімназія «Престиж» відкрито інклюзивні класи для учнів з особливими освітніми потребами, які мають мовленнєві вади різного ступеня важкості і потребують логопедичної корекції. Якісний психолого-педагогічний супровід навчання забезпечує команда фахівців: вчителі-предметники, логопед, дефектолог, практичний психолог, соціальний педагог, 3 асистенти вчителя. Фахівцями обрано ефективні форми і методи навчально-виховної роботи, психолого-педагогічного та розвитково-корекційного супроводу, налагоджено співпрацю з батьками (особами, які їх замінюють). Протягом 2018-2019 н.р. педагогічні працівники школи відвідали 8 тренінгів та курсів з інклюзивного навчання, що стало важливим чинником їхньої підготовки до ефективної роботи [1].

Отже, інклюзивна освітня практика, яка в Запорізькій області здійснюється вже понад 20 років, протягом 2016-2019 рр. значно розширилася і збагатилася завдяки започаткуванню Всеукраїнського науково-педагогічного експерименту «Розвиток інклюзивного освітнього середовища у Запорізькій області». У закладах загальної середньої освіти відкриваються інклюзивні класи, розробляються і впроваджуються власні моделі інклюзивної освіти, реалізуються індивідуальні навчальні програми для учнів з особливими освітніми потребами, організовується командна робота вчителів і вузьких фахівців, забезпечується психолого-педагогічний супровід сімей, які виховують дітей цієї категорії.

З метою визначення якості освітніх послуг з інклюзивного навчання в закладах освіти Запорізької області в квітні 2019 р. було проведено дослідження, емпіричною базою в якому стали 32 заклади загальної середньої освіти регіону.

В емпіричному дослідженні якості освітніх послуг з інклюзивного навчання взяли участь 2028 осіб (табл. 1).

Таблиця 1

Дані про учасників емпіричного дослідження якості освітніх послуг з інклюзивного навчання в закладах освіти Запорізької області

№ п/п	Категорія респондентів	Кількість респондентів	Метод збору інформації
•	Учні 2-х і 3-х інклюзивних класів	425	Особисте інтерв'ю
•	Учні з особливими освітніми потребами, які навчаються в 2-х і 3-х класах	46	Особисте інтерв'ю
•	Учні 2-х і 3-х класів, які навчаються з дітьми з особливими освітніми потребами	463	Особисте інтерв'ю
•	Учні з особливими освітніми потребами, які навчаються в 6-х і 7-х класах	40	Анкетування (заповнення Google-форми)
•	Учні 6-х і 7-х класів, які навчаються з дітьми з особливими освітніми потребами	282	Анкетування (заповнення Google-форми)
•	Батьки учнів інклюзивних класів	223	Анкетування (заповнення Google-форми)
•	Батьки учнів з особливими освітніми потребами, які навчаються в 2-х і 3-х класах	61	Анкетування (заповнення Google-форми)
•	Батьки учнів 2-х і 3-х класів, які навчаються з дітьми з особливими освітніми потребами	171	Анкетування (заповнення Google-форми)
•	Батьки учнів з особливими освітніми потребами, які навчаються в 6-х і 7-х класах	21	Анкетування (заповнення Google-форми)
•	Батьки учнів 6-х і 7-х класів, які навчаються з дітьми з особливими освітніми потребами	185	Анкетування (заповнення Google-форми)
•	Вчителі 2-х і 3-х інклюзивних класів	52	Анкетування (заповнення Google-форми)
•	Вчителі учнів з особливими освітніми потребами, які навчаються в 2-х і 3-х класах	38	Анкетування (заповнення Google-форми)
•	Класні керівники 6-х і 7-х класів, в яких навчаються діти з особливими освітніми потребами	21	Анкетування (заповнення Google-форми)

Дослідження проводилося за розробленим інструментарієм (питаннями для особистого інтерв'ю і анкетами у вигляді Google-форми) відповідно до обґрунтованих діагностичних критеріїв і показників (табл. 2) з урахуванням емпіричних індикаторів визначення індексу інклюзії, які запропонували Т. Бут і М. Ейнскоу [7].

Діагностичні критерії	Діагностичні показники	
I. Розвиток інклюзивної освітньої культури	1.1. Задоволеність щодо інклюзивного навчання суб'єктами освітнього процесу	
	1.1.1. Рівень задоволеності учнів 2-3 класів	
	1.1.2. Рівень задоволеності учнів 6-7 класів	
	1.1.3. Рівень задоволеності батьків та педагогів 2-х-3-х класів інформованістю щодо організації інклюзивного навчання в закладі освіти	
	1.1.4. Рівень задоволеності батьків та педагогів 6-х-7-х класів інформованістю щодо організації інклюзивного навчання в закладі освіти	
	1.1.5. Рівень задоволеності батьків та педагогів 2-х-3-х класів умовами для навчання дітей з ООП в закладі освіти	
	1.2. Розвиток інклюзивних цінностей	
	1.2.1. Рівень підтримки інклюзивних цінностей батьками та педагогами 2-3 класів	
	1.2.2. Рівень підтримки інклюзивних цінностей батьками та педагогами 6-7 класів	
	1.3. Очікування індивідуальних досягнень	
	1.3.1. Оцінка батьками та педагогами 6-7 класів впливу на розвиток дитини інклюзивного навчання	
	II. Розвиток інклюзивної політики	2.1. Створення комфортних умов для навчання
		2.1.1. Рівень задоволеності здобувачів освіти 2-х-3-х класів рівнем комфортності в процесі навчання
2.1.2. Рівень комфортних умов для навчання здобувачів освіти 6-х-7-х класів		
2.1.3. Оцінка батьками та педагогами 2-х-3-х класів умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами		
2.1.4. Рівень задоволеності здобувачів освіти 2-х-3-х класів щодо створення комфортних умов для навчання		
2.1.5. Рівень комфортності учнів 6-7 класів з особливими освітніми потребами на думку батьків та педагогів		
2.2. Організація підтримки педагогами дітей з особливими освітніми потребами		
2.2.1. Рівень організації підтримки педагогами різноманітності дітей з особливими освітніми потребами 2-х-3-х класів в закладі освіти на думку батьків та педагогів		
2.2.2. Рівень організації підтримки педагогами різноманітності дітей з особливими освітніми потребами 6-х-7-х класів в закладі освіти на думку здобувачів освіти		
2.2.3. Рівень організації підтримки педагогами різноманітності дітей з особливими освітніми потребами 6-х-7-х класів в закладі освіти на думку батьків та класних керівників		
III. Результативність інклюзивної практики		3.1. Оцінка суб'єктами педагогічного процесу рівня сформованості у здобувачів інклюзивної освіти якостей, умінь та навичок
		3.1.1 Оцінка батьками та педагогами змін у якостях здобувачів освіти 2-3 класів

	3.1.2. Оцінка батьками та педагогами впливу інклюзивного навчання на формування у здобувачів освіти 2-х-3-х класів вмінь та навичок
	3.1.3. Оцінка батьками та педагогами умінь та навичок, які здобувають діти з особливими освітніми потребами, навчаючись у 2-3 класі
	3.1.4. Самооцінка учнями вмінь та навичок, що формуються протягом навчання у здобувачів освіти 6-х-7-х класів
	3.1.5. Оцінка учнями вмінь та навичок, що формуються протягом навчання у здобувачів освіти 6-х-7-х класів
	3.1.6. Оцінка учнями вмінь та навичок, що формуються протягом навчання у здобувачів освіти 6-х-7-х класів з особливими освітніми потребами
	3.1.7. Оцінка батьками та педагогами допомоги закладу освіти у формуванні вмінь та навичок
	3.1.8. Допомога закладу у формуванні вмінь та навичок на думку педагогів
	3.1.9. Оцінка учнями 6-7 класів змін деяких якостей протягом навчання
	3.1.10. Зміни якостей учнів 6-7 класів протягом навчання на думку батьків
	3.1.11. Зміни якостей учнів 6-7 класів протягом навчання на думку педагогів
	3.1.12. Оцінка батьками та педагогами 6-7 класів умінь та навичок, які здобувають діти, що навчаються в інклюзивних класах в школі
	3.1.13. Здобуті вміння та навички учнів 6-7 класів, що навчаються в інклюзивних класах на думку батьків
	3.1.14. Здобуті вміння та навички учнів 6-7 класів, що навчаються в інклюзивних класах, на думку педагогів
	3.2. Оцінка учасниками педагогічного процесу участі здобувачів освіти з особливими освітніми потребами у позашкільних та позакласних заходах
	3.2.1. Участь дітей з ООП 2-3 класів у позакласних та позашкільних заходах, що проводяться в закладі освіти на думку батьків та педагогів
	3.2.2. Участь здобувачів освіти 6-7 класів у позакласних та позашкільних заходах, що проводяться в закладі освіти на думку учнів
	3.2.3. Участь учнів 6-7 класів у позакласних та позашкільних заходах, що проводяться у закладі освіти, на думку батьків та педагогів
	3.3. Оцінка учасниками педагогічного процесу змін, що відбулись у здобувачів освіти з особливими освітніми потребами під час навчання
	3.3.1. Оцінка батьками та педагогами змін, що відбулися під час навчання у дитини з особливими освітніми потребами в закладі освіти
	3.3.2. Оцінка учнями 6-7 класів змін, що відбулися під час навчання в школі

	3.3.3. Зміни у дитини за час навчання в школі на думку батьків та педагогів 6-7 класів
	3.3.4. Зміни у дитини за час навчання в школі на думку батьків 6-7 класів
	3.3.5 Зміни у дитини за час навчання в школі на думку педагогів 6-7 класів

Нижче представлено основні результати дослідження за критеріями і показниками, наведеними в табл. 2.

За діагностичним показником задоволеності учнів 2-3 класів інклюзивним навчанням отримано дані, які свідчать про сформованість доброзичливості, позитивного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами та стану комфортності в процесі навчання у більшості школярів (рис. 2).

Рис. 2. Стан задоволеності здобувачів освіти 2-х і 3-х класів інклюзивним навчанням

За діагностичним показником задоволеності учнів 6-7 класів закладом освіти, в якому запроваджується інклюзивне навчання, отримано дані, наочно представлені на рис. 3.

Рис. 3. Показники задоволеності здобувачів освіти 6-х і 7-х класів закладом освіти, в якому запроваджується інклюзивне навчання

Результати дослідження за показником задоволеності батьків та педагогів 2-х і 3-х класів інформованістю щодо організації інклюзивного навчання в закладі освіти дозволили встановити, що осіб, які повністю задоволені рівнем інформованості щодо організації інклюзивного навчання, більше серед педагогів – 55,6%, тоді як повністю задоволених батьків – 46,8%. Кількість частково задоволених батьків складає 51,4%, частково задоволених педагогів – 43,3%, незадоволених батьків – 1,8%, незадоволених педагогів – 1,1% (рис. 4).

Рис. 4. Стан задоволеності батьків та педагогів 2-х і 3-х класів інформованістю щодо організації інклюзивного навчання в закладі освіти

За наступним діагностичним показником – задоволеності батьків та педагогів 6-х і 7-х класів рівнем інформованості щодо організації інклюзивного навчання в закладі освіти – отримано результати, репрезентовані на рис. 5.

Рис. 5. Задоволеність батьків та педагогів 6-х і 7-х класів рівнем інформованості щодо організації інклюзивного навчання в закладі освіти

Результати дослідження продемонстрували, що умовами для навчання дітей з особливими освітніми потребами в закладі освіти повністю задоволені 55,6% педагогів і 47,3% батьків учнів 2-х і 3-х класів, частково задоволені – 51,2% батьків і 41,1% педагогів, не задоволені – 1,5% батьків і 3,3% педагогів (рис. 6).

Рис. 6. Показники задоволеності батьків і педагогів учнів 2-х і 3-х класів умовами для навчання дітей з особливими освітніми потребами в закладі освіти

Важливим показником формування інклюзивної культури учасників освітнього процесу є підтримка інклюзивних цінностей батьками та педагогами учнів. За цим показником отримано емпіричні дані, які свідчать про те, що повністю підтримують ідеологію інклюзивного навчання 42% батьків та 46,7% педагогів. 49,9% батьків і 44,4% педагогів підтримують ідеологію інклюзивного навчання, але за умови рівності прав усіх дітей. Разом із тим, 8,9% педагогів (8 осіб із з 90 опитаних) та 8,1% батьків (37 осіб із 455 опитаних) не поділяють ідеологію інклюзивного навчання (рис. 7).

Рис. 7. Стан підтримки ідеології інклюзивного навчання батьками і педагогами учнів 2-х і 3-х класів

Аналогічні показники, що відображають стан підтримки ідеології інклюзивного навчання батьками і педагогами учнів 6-х і 7-х класів, представлені на рис. 8.

Рис. 8. Стан підтримки ідеології інклюзивного навчання батьками і педагогами учнів 6-х і 7-х класів

Відповідаючи на запитання про вплив інклюзивного навчання на розвиток дитини, 62% опитаних батьків учнів 6-7 класів визнали позитивну спрямованість цього впливу, 32% батьків зазначили, що інклюзивне навчання може негативно вплинути на їхню дитину. Також негативно оцінили інклюзію 62% педагогів з числа 21 опитаного класного керівника. Тільки 9,5% (2 педагоги) чітко визначились з позитивним впливом інклюзії на розвиток дітей. Поряд із цим, для 29% педагогів та 6% батьків було важко відповісти на це питання (табл. 3).

Таблиця 3

Оцінка батьками і педагогами 6-7 класів впливу інклюзивного навчання на розвиток дитини (%)

Варіант відповіді	Батьки учнів з ООП 6-7 кл.	Батьки учнів змішаних 6-7 кл.	Класні керівники учнів 6-7 кл.
Позитивно, інклюзивне навчання сприятиме формуванню морально-етичних рис характеру та активної поведінки	95,2	62	9
Негативно, інклюзивне навчання вплине на особистісний розвиток та сформує агресивну поведінку	4,8	32	62
Важко відповісти	–	6	29

За результатами дослідження отримано емпіричні дані, що свідчать про задоволеність переважної більшості здобувачів освіти 2-х- і 3-х класів рівнем комфортності в процесі навчання (табл. 4).

Таблиця 4

Стан задоволеності здобувачів освіти 2-х- і 3-х класів рівнем комфортності в процесі навчання (%)

Задоволеність учнів інклюзивних класів	Задоволеність учнів 2-3 кл. з ООП	Задоволеність учнів 2-3 кл., які навчаються з дітьми з ООП
86,9	88,7	86,9

Емпіричні дані за показником комфортності умов для навчання здобувачів освіти 6-х і 7-х класів дозволили встановити, що серед учнів з особливими освітніми потребами на 4% більше тих, хто оцінює ці умови як комфортні, порівняно з іншими учнями 6-7 класів (табл. 5).

Таблиця 5

Оцінка учнями 6-х і 7-х класів ступеня комфортності умов для навчання (%)

Варіант відповіді	Учні 6-7 кл.	Учні з ООП 6-7 кл.
Так, комфортно	86	90
Ні, не комфортно	14	10

Оцінюючи умови для навчання дітей з особливими освітніми потребами, більшість батьків і педагогів визначили їх як комфортні (табл. 6).

Таблиця 6

Оцінювання батьками та педагогами 2-3 класів умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами (%)

Варіант відповіді	Батьки учнів інклюзивних класів (2-3 кл.)	Батьки учнів з ООП (2-3 кл.)	Батьки учнів змішаних класів (2-3 кл.)	Вчителі інклюзивних класів (2-3 кл.)	Вчителі учнів з ООП (2-3 кл.)
Так, комфортно	98	79	77	96,2	97,4
Ні, не комфортно	2	20	23	3,8	2,6
Важко відповісти	—	1	1	—	—

Емпіричні дані за показником стану задоволеності батьків і педагогів здобувачів освіти 2-3 класів щодо створення комфортних умов для навчання представлені на рис. 9.

Рис. 9. Стан задоволеності батьків і педагогів здобувачів освіти 2-3 класів щодо створення комфортних умов для навчання

Оцінюючи рівень комфортності навчання учнів 6-7 кл. з особливими освітніми потребами, батьки дітей цієї категорії надали більш схвальні відповіді, ніж педагоги (96,1% і 76,1% відповідно), що відображено на рис. 10.

Рис. 10. Оцінка батьками і педагогами рівня комфортності навчання учнів 6-7 кл. з особливими освітніми потребами

Одним із ключових показників ефективності інклюзивної політики було визначено рівень організації підтримки педагогами дітей з особливими освітніми потребами 2-х-3-х класів в закладі освіти. На думку батьків і педагогів, рівень такої підтримки є високим, що проявляється у доброзичливості, урахуванні індивідуальних особливостей, своєчасній допомозі, повазі педагогів до дітей з особливими освітніми потребами (табл. 7).

Таблиця 7

Рівень організації підтримки педагогами дітей з особливими освітніми потребами 2-3 класів в закладі освіти (за оцінками батьків і педагогів) (%)

Як педагоги ставляться до дітей з особливими освітніми потребами	Батьки учнів інклюзивних класів	Батьки учнів з ООП	Батьки учнів змішаних класів	Вчителі інклюзивних класів	Вчителі учнів з ООП
Доброзичливо	72,2	73,8	83	92	97
Намагаються своєчасно допомагати	61,4	52,5	57	88,5	92
Емоційно підтримують	46	42,6	49	73	74
З повагою	51,6	57,4	55,6	76,9	68,4
З урахуванням індивідуальних особливостей	39	27	49		
Не виокремлюють і не протиставляють іншим	40,8	41	36,8	71,2	63
Вчать інших дітей допомагати дитині з особливими освітніми потребами	26,5	42,6	21,6		
Адаптують навчальний матеріал	29,1	44,3	15,8	84,6	68,4
Цінують однаково з іншими дітьми	46,2	47,5	47,4		
Просто виконують викладацькі функції	5,8	3,3	2,3		
Прагнуть мінімізувати випадки неухважного й нешанобливого ставлення, усі види дискримінації	27,4	24,6	27,5	34,6	55,3
Своєчасно реагують на потреби дитини	49,8	62,3	48,5	73	79

Знаходять додаткові ресурси щодо модифікації навчального змісту	28,7	24,6	28	51,9	55,2
Створюють умови для розвитку здібностей дитини	45,8	50,8	39,2		
Спонукають дитину до проявів самостійності	48,4	47,5	45,6	67,3	73,7
Ігнорують	0,8	1,6			
Очікують максимально високих індивідуальних досягнень	0,8	1,6			

Аналогічні дані, отримані за підсумками опитування учнів 6-7 класів, їхніх батьків і педагогів, свідчать про те, що респонденти цієї категорії також вважають високим рівень підтримки дітей з особливими освітніми потребами, конкретизуючи свою думку за конкретними діагностичними індикаторами (табл. 8, 9).

Таблиця 8

Рівень організації підтримки педагогами дітей з особливими освітніми потребами 6-7 класів в закладі освіти (за оцінками учнів)

Як ставляться педагоги до учнів з ООП	Учні 6-7 кл. (%)	Учні з ООП 6-7 кл. (%)
Доброзичливо	57	85
Намагаються своєчасно допомагати	35	88
Підбадьорюють	30	52
З повагою	39	55
З урахуванням моїх особливостей	16	42
Не виокремлюють і не протиставляють іншим	16	22
Вчать інших дітей допомагати мені	13	45
Ставляться однаково, як і до всіх інших дітей у класі	42	38
Забороняють учням неухважно й нешанобливо ставитися до мене	8	20
Своєчасно попереджають про можливі труднощі	24	30
Прагнуть мінімізувати усі види дискримінації	23	33
Не звертають достатньої уваги на мої проблеми	6	5
Виявляють недоброзичливість	4	3

Таблиця 9

Рівень організації підтримки педагогами дітей з особливими освітніми потребами 6-7 класів в закладі освіти (за оцінками батьків і педагогів)

Як ставляться педагоги до учнів з ООП	Батьки учнів з ООП 6-7 кл. (%)	Батьки учнів змішаних 6-7 кл. (%)	Класні керівники учнів 6-7 кл. (%)
Доброзичливо	90,5	71,4	90,5
Намагаються своєчасно допомагати	57,1	53,5	81
Емоційно підтримують	66,7	44,3	71,4
З повагою	62	52,4	52,4
З урахуванням індивідуальних особливостей Вашої дитини	66,7	20,5	85,7
Не виокремлюють і не протиставляють іншим	28,6	43,2	71,4
Вчать інших дітей допомагати Вашій дитині	52,4	25,4	76,2
Адаптують навчальний матеріал	57,1	12,4	61,9
Ставляться однаково, як і до всіх інших дітей у класі	28,6	53	71,4
Просто виконують викладацькі функції		8,1	4,7
Прагнуть мінімізувати випадки неухважного й нешанобливого ставлення, усі види дискримінації	33,3	18,9	42,9
Своєчасно реагують на потреби дитини	66,7	33	66,7
Знаходять додаткові ресурси щодо модифікації навчального матеріалу	28,6	9,7	47,6
Створюють умови для розвитку здібностей Вашої дитини	47,6	30,8	57,1
Спонукають дитину до проявів самостійності	52,4	38,9	76,2
Ігнорують			4,7
Виявляють недоброзичливість			9,5

За показником оцінки батьками та педагогами змін у якостях здобувачів освіти 2-3 класів отримано емпіричні дані, узагальнені у формі гістограм (рис. 11). Наведені дані свідчать про те, що респонденти вважають досить суттєвою динаміку розвитку всіх основних якостей (справедливості, чуйності, інтересу до пізнання, впевненості та ін.), окрім активності, заохочення якої має бути пріоритетом у подальшій роботі фахівців.

Рис. 11. Оцінювання батьками та педагогами змін у формуванні якостей здобувачів освіти 2-3 класів

Також досить вираженим респонденти вважають вплив інклюзивного навчання на формування в учнів 2-3 класів ключових умінь і навичок (рис. 12, 13).

Рис. 12. Оцінювання батьками та педагогами впливу інклюзивного навчання на формування у здобувачів освіти 2-3 класів вмінь та навичок

Рис. 13. Оцінювання батьками та педагогами вмінь та навичок, які здобувають діти з особливими освітніми потребами, навчаючись у 2-3 класі

Серед учнів 6-7 класів, які взяли участь у дослідженні, більшість вважає позитивним вплив навчального процесу на формування в них ключових умінь і навичок (табл. 10).

Таблиця 10

Самооцінка учнями вмінь та навичок, що формуються протягом навчання у здобувачів освіти 6-7 класів (%)

Вміння	Учні 6-7 кл.			Учні з ООП 6-7 кл.		
	Формують ся	Важк о	Не формуєть ся	Формують ся	Важк о	Не формуєть ся
Вміння повірити у свої сили	72	22	6	85	13	3
Вміння вирішувати тимчасові проблеми	66	27	7	65	33	3
Вміння долати особистісні перешкоди	69	25	6	55	40	5
Вміння спілкуватися з однолітками	79	16	6	78	23	
Вміння спілкуватися з дорослими	74	22	5	70	28	3
Вміння керувати емоціями	59	32	10	50	48	3
Вміння співпрацювати	74	19	7	80	20	

ти з іншими дітьми						
Вміння адаптуватись до умов навчання	69	25	6	70	25	5

Емпіричні дані, отримані за показником оцінки учнями вмінь та навичок, що формуються протягом навчання у здобувачів освіти 6-х-7-х класів, представлені на гістограмі (рис. 14). За цими оцінками, найбільш успішно в учнів формуються такі навички, як вміння спілкуватися з однолітками (79%), співпрацювати з іншими дітьми (74%), спілкуватися з дорослими (74%), діяти з вірою у свої сили (72%), адаптуватися до умов навчання (69%) і долати особистісні перешкоди (69%).

Рис. 14. Оцінка учнями вмінь та навичок, що формуються протягом навчання у здобувачів освіти 6-7 класів

За результатами оцінювання учнями вмінь та навичок, що формуються протягом навчання у здобувачів освіти 6-7 класів з особливими освітніми потребами, з'ясовано, що найбільш інтенсивно в них формуються вміння та навички діяти з вірою у свої сили (85%), співпрацювати з іншими дітьми (80%) і спілкуватися з однолітками (78%), що репрезентовано на рис. 15.

Рис. 15. Оцінка учнями вмінь та навичок, що формуються протягом навчання у здобувачів освіти 6-7 класів з особливими освітніми потребами

Оцінюючи допомогу закладу освіти у формуванні вмінь та навичок учнів 6-7 класів, їхні батьки надали відповіді, узагальнено представлені на гістограмі (рис. 16).

Рис. 16. Оцінка батьками допомоги закладу освіти у формуванні вмінь та навичок учнів 6-7 класів

Аналогічні оцінки, надані педагогами, узагальнені на рис. 17.

Рис. 17. Оцінка педагогами допомоги закладу освіти у формуванні вмінь та навичок учнів 6-7 класів

Оцінюючи зміни у стані сформованості соціально важливих якостей, учні 6-7 класів до тих якостей, які розвиваються найбільш динамічно, віднесли справедливість, доброту у ставленні до оточуючих, життєрадісність і самостійність (рис. 18).

Рис. 18. Оцінка учнями 6-7 класів динаміки формування соціально важливих якостей

Аналогічні дані щодо динаміки формування соціально важливих якостей в учнів 6-7 класів з особливими освітніми потребами представлені на рис. 19.

Рис. 19. Оцінка здобувачами освіти змін у стані сформованості соціально важливих якостей учнів 6-7 класів з особливими освітніми потребами
Розподіл оцінювальних відповідей батьків і педагогів щодо динаміки формування соціально важливих якостей в учнів наочно відображений на рис. 20, 21.

Рис. 20. Оцінка батьками змін у стані сформованості соціально важливих якостей учнів 6-7 класів

Рис. 21. Оцінка педагогами змін у стані сформованості соціально важливих якостей учнів 6-7 класів

Важлива інформація про результати інклюзивного навчання отримана за підсумками оцінювання батьками та педагогами учнів 6-7 класів умінь та навичок, які здобувають діти, що навчаються в інклюзивних класах (табл. 11, рис. 22, 23).

Таблиця 11

Оцінювання батьками та педагогами учнів 6-7 класів умінь та навичок, які здобувають діти, що навчаються в інклюзивних класах (%)

Навчаються вмінню	Батьки			Педагоги		
	Так	Ні	Частково	Так	Ні	Частково
Розв'язувати проблеми із самообслуговуванням	76	9	15	76	24	

Самостійно орієнтуватися в освітньому середовищі школи, класу	76	4	20	90	10	
Самостійно виконувати практичні завдання	32	61	7	90	10	
Використовувати навчальний час за призначенням	71	7	22	29	71	
Бути організованими й відповідальними	27	69	3	71	24	5
Спілкуватися з однокласниками та педагогом	79	17	4	76	24	
Знаходити порозуміння і співпрацювати в групі	73	16	11	90	10	
Орієнтуватися у шкільних правилах та життєвих ситуаціях	76	20	4	81	19	
Самостійно звертатися до вчителя при виникненні труднощів	73	21	6	71	24	5
Залучатися до позашкільної діяльності	16	20	65	86	14	

Рис. 22. Оцінювання батьками учнів 6-7 класів умінь та навичок, які здобувають діти, що навчаються в інклюзивних класах

Рис. 24. Оцінювання педагогами учнів 6-7 класів умінь та навичок, які здобувають діти, що навчаються в інклюзивних класах

Оцінюючи рівень участі учнів 6-7 класів у позакласних та позашкільних заходах, що проводяться у закладі освіти, більшість батьків і педагогів висловили повну задоволеність за цим напрямом роботи інклюзивної школи (рис. 24).

Рис 24. Рівень задоволеності педагогів і батьків участю учнів 6-7 класів у позакласних та позашкільних заходах, що проводяться у закладі освіти
Як свідчать результати анкетування, більшість батьків і педагогів учнів з особливими освітніми потребами, які навчаються в 2-3 класах, погоджуються у визнанні позитивних змін (сформованості соціально значущих умінь і якостей), які спостерігаються у дітей цієї категорії (рис. 25, 26).

Рис. 25. Оцінка батьками учнів з особливими освітніми потребами динаміки змін, що відбулися за результатами навчання дитини в закладі освіти

Рис. 26. Оцінка педагогами учнів з особливими освітніми потребами динаміки змін, що відбулися за результатами навчання дитини в закладі освіти

Результати оцінювання учнями 6-7 класів змін, що відбулися під час навчання в школі, узагальнені у вигляді гістограми (рис. 27).

Рис. 27. Оцінка учнями 6-7 класів динаміки змін, що відбулися за результатами навчання в закладі освіти
Аналогічні дані щодо учнів з особливими освітніми потребами, які навчаються в 6-7 класах, представлені на рис. 28.

Рис. 28. Оцінка учнями з особливими освітніми потребами 6-7 класів динаміки змін, що відбулися за результатами навчання в закладі освіти

Оцінки батьків і педагогів щодо розвитку в учнів 6-7 класів соціально важливих якостей співвіднесені у порівняльній таблиці 12.

Таблиця 12

Оцінки батьків і педагогів щодо розвитку в учнів 6-7 класів соціально важливих якостей і вмінь

Якості	Батьки			Педагоги		
	Так	Ні	Частково	Так	Ні	Частково
Витривалість	61	34	5	66	28	4
Працездатність	60	34	5	47	48	
З'явилась витримка, терпіння, завзятість	43	51	8	57	38	4
Збільшився обсяг знань	63	34	2	61	33	4
Увага і спостережливість	52	39	9	42	42	14
Здатність висловлювати власну точку зору	67	26	6	42	47	9
Уміння бачити, кому потрібна допомога, та допомагати	64	28	7	52	42	4
Уміння планувати будь що	36	56	8	33	57	9
Уміння організувати себе	59	35	5	47	52	
Уміння аналізувати свою поведінку і свої вчинки	58	35	6	57	14	28
Уміння працювати самостійно, без сторонньої допомоги	63	28	8	33	14	52

Уміння працювати разом, приймати допомогу від інших	70	10	20	80	19	
Уміння підкоряти свої бажання інтересам справи і колективу	57	34	9	57	14	28
Уміння поводитися серед інших людей	27	71	1		66	33

Наведені в табл. 12 процентні показники свідчать про те, що як батьки, так і педагоги учнів 6-7 класів вважають, що найбільш динамічно у дітей цієї категорії формуються витривалість, уміння працювати разом, приймати допомогу від інших, а також збільшується обсяг знань. До найменш сформованих умінь учнів 6-7 класів респонденти віднесли вміння планувати свої дії і поводитися серед інших людей. Наведені дані дозволили встановити і наявність певних диспропорційних оцінок батьками і педагогами окремих аспектів розвитку учнів. Зокрема, значно більша відсоткова частка батьків у порівнянні з педагогами вважає, що у школярів сформована працездатність (60% і 47% відповідно), здатність висловлювати власну точку зору (67% і 42%), уміння працювати самостійно, без сторонньої допомоги (63% і 33%). З іншого боку, значно більша кількість респондентів-педагогів у порівнянні з опитаними батьками висловила точку зору, що у школярів сформовані витримка, терпіння, завзятість (57% і 43% відповідно), уміння працювати разом, приймати допомогу від інших (80% і 70%). Незважаючи на ці позиційні розбіжності, в цілому масив даних, отриманих від респондентів, дозволяє сформулювати досить повну й інформативну картину щодо динаміки розвитку в учнів соціально важливих якостей і вмінь у системі інклюзивної освіти.

Отже, емпіричне дослідження якості надання освітніх послуг з інклюзивного навчання в закладах освіти Запорізької області свідчить про те, що в цілому якість цього процесу відповідає як вітчизняним нормативним показникам, так і зарубіжним (передусім, європейським і північноамериканським) стандартам якості інклюзивної освітньої практики. Разом із тим, інтерпретація отриманих емпіричних даних з урахуванням обґрунтованих діагностичних критеріїв і показників дозволяє констатувати

необхідність подальшої цілеспрямованої та систематичної експериментальної роботи щодо підвищення якості інклюзивного навчання в закладах освіти, зокрема, за такими напрямками, як: формування в учасників освітнього процесу толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами; підвищення рівня задоволеності учнів, їхніх батьків і педагогів інклюзивним навчанням; засвоєння інклюзивних цінностей учасниками освітнього процесу; підвищення рівня комфортності навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах; розвиток у школярів соціально значущих якостей і компетентностей в системі інклюзивної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Звіт директора Балабинського НВК «Школа I-III ступенів – гімназія «Престиж» за 2016-2017 н.р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Балабинського НВК «Школа I-III ступенів – гімназія «Престиж» за 2016-2017 н.р. – Режим доступу : <http://balabino.ucoz.com>.
- Звіт директора Гуляйпільської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1 перед громадськістю за 2016/2017 н.р. [Електронний ресурс] / Комунальний заклад «Гуляйпільська загальноосвітня школа I-III ступенів №1» Гуляйпільської районної ради. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://gpzosh1.klasna.com/ru/news-133-8604>.
- Звітна доповідь директора Енергодарського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітній навчальний заклад I ступеня – дошкільний навчальний заклад» № 6 за підсумками 2016-2017 н.р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Енергодарського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітній навчальний заклад I ступеня – дошкільний навчальний заклад» № 6. – Режим доступу : <http://envk6.klasna.com>.
- Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.07.2016 р. № 836 «Про проведення науково-педагогічного експерименту «Розвиток інклюзивного освітнього середовища у Запорізькій області»

[Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-07-21/5789/nmon_836_15072016.pdf.

- Общий обзор 48-й сессии Международной конференции по образованию «Инклюзивное образование: путь в будущее» [Электронный ресурс] / Международное бюро просвещения ЮНЕСКО. – 2008. – 24 с. – Режим доступу: http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Policy_Dialogue/48th_ICE/General_Presentation-48CIE-4__Russian_.pdf.
- Управлінський проект «Впровадження інклюзивного освітнього середовища: вчимося разом (2016-2020 роки)» [Електронний ресурс] / Комунальний заклад «Гуляйпільська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 1» Гуляйпільської районної ради. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://gpzosh1.klasna.com/ru/site/inkliuzivna-osvita.html>.
- Booth T. Index for inclusion: developing learning and participation in schools / Tony Booth, Mel Ainscow. – Bristol : Centre for Studies on Inclusive Education, 2002. – 101 p.